

Elżbieta Sękowska

Uniwersytet Warszawski

Kurpiowskie ślady wśród zaciągowych do Powstania Listopadowego

W walkach w czasie Powstania Listopadowego brali udział mieszkańcy Obwodu Łomżyńskiego; organizowaniem siły zbrojnej zajmował się Komitet Obywatelski. Formowanie oddziałów nastręczało wiele trudności, bo dowódcy Gwardii Ruchomej najczęściej przebywali w Warszawie: „Niemniej jednak 8 i 9 stycznia 1831 r. wysłano z Łomży do Pułtusza dwa transporty wojska zaciągowego – pierwszy 120-osobowy i drugi 95-osobowy. Nazwiska zaciągowych z tych transportów z powiatu łomżyńskiego mogą być potwierdzeniem żywej do dziś tradycji o uczestnictwie w powstaniu pradziadów licznych rodzin łomżyńskich (por. Aneks VII)” [Brodzicki, Godlewska 1987, 123]. W innym miejscu autorzy publikacji o Łomży podają, że w grupie tej było wielu Kurpiów¹. Dokument przytoczony w aneksie pochodzi z Archiwum Łomżyńskiego; jest w formie tabeli, zawierającej następujące rubryki: nazwisko i imię/ wiek/ miejsce urodzenia – zamieszkania/ imiona rodziców/ miara (podzielona na 3: arszyny, werszki, ósme) [tamże, 330-334]. Jak wspomniano, lista zawiera 120 nazwisk zaciągowych².

Podjęto próbę wyodrębnienia z tej listy nazwisk, które można w świetle literatury przedmiotu uznać za kurpiowskie i tym samym uzyskać potwierdzenie informacji o udziale

---

¹ Kurpiami nazywano mieszkańców puszczy nad Narwią od noszonych przez nich łapci z lipowego łyka zwanych *kurpie*; badacz Kurpiowszczyzny, Adam Chętnik, przytacza też nazwę *kurpiki* ‘chodaczki z łyka lub łoży koszykarskiej’. Kurpie to grupa etnograficzna ludności polskiej, wyróżniająca się strojem, sztuką ludową, budownictwem, gwarą. Przytoczę fragment hasła ze *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*: **Kurpie** (Kierpcarze, Puszcza), są to mazurskiego pochodzenia osadnicy, zamieszkujący od wieków obszar puszczy leśnych, zajmujących prawie dorzecze Narwi i przetrzyniętych przez jej dopływy Omulew, Rozogę, Szkwę i Pisnę (...). Wyróżniające ich odrębności są wynikiem odosobnionego życia w odrębnych warunkach w ciągu wielu wieków [tamże, t. IV, 936]. Kurpie zajmowali się bartnictwem (mieli przywileje królewskie), myślistwem i rybołówstwem. Wielokrotnie dali dowody męstwa; walczyli między innymi ze Szwedami.

² Forma *zaciągowy* w użyciu rzeczownikowym notowana jest w Swarszu (t.VIII); występowała w następujących połączeniach: pora zaciągowa; wojsko zaciągowe; żołnierz zaciągowy = zaciężnik. SJPD podaje w tym znaczeniu *zaciężny* w użyciu rzeczownikowym ‘żołnierz zaciężny’ (pochodzący z zaciągu, werbunku); ta postać funkcjonuje współcześnie.

Kurpiów w powstaniu; z drugiej strony zaś ukazać nazwy własne jako składnik regionalnego zasobu onimicznego języka.

Według A. Połujańskiego: „Za pierwotne familie Kurpiów tutejszych uważane są: Ptak, Bączek, Klepka, Kozioł, Poreda, Duda, Siwik, Gawrych, Piaścik, Rydel, Parzych, Pieklik, Cherubin, Serafin, Gietek, Kossakowski lub Kossak, Trzcński, Niksa, Bałdyga, Krysiak, Pieloch, Banach, Grala, Florczyk, Kokoszka, Plona, Kołdys, Cekała, Cwalina, Olbrys, Deptuła, Gugnacki, Prusinowski, Sudkowski i Dziekoński”[http://www.kurpie.com.pl/indeks_pliki/page_0068.htm]. L. Krzywicki, polemizujący z wieloma twierdzeniami A. Połujańskiego, odtwarzając pochodzenie Kurpiów, odwołuje się do danych, które niosą nazwiska mieszkańców puszczy. Nazwiska rodowe są na tym terenie warstwa stabilną, wobec tego mogą być przydatne w ustalaniu rodowodu ludności kurpiowskiej. Badacz wydziela nazwiska od nazw rzemiosł, a mianowicie: od kowalstwa (Kowalczyk, kowalski, Kowałuski); od smolarstwa i pokrewnych gałęzi przemysłu (Dymek, Dymarz, Dymerski, Kurzacz, Popiołek, Popielarz (-rczyk), Pieklik, Potaż, Smolnik); od stolarstwa, bednarstwa i innych pokrewnych fachów (Bednarczyk, Gontarz, Tesarczyk, Stelmach, Stelmaszczyk, Cieślak, Poręba); od karczmarstwa (Karczmarczyk); od szewstwa (Szewczyk); od garncarstwa (Zdun, Zduńczyk, Zduniak, Zdunek); od krawiectwa (Krawczyk); od zajęć dworskich i kościelnych (Kuchta, Koniucha, Mostowy, Pisarek, Strzelczak, Włodarczyk, Woźniak, Kantorski, Kapelańczyk) [por. Krzywicki 2007, 54-56]. Na podstawie dokumentów L. Krzywicki szacował, że „Wszystkich odrębnych nazwisk w puszczy około r. 1820 było mniej więcej około 1200. Całkowicie dokładnej liczby podać niepodobna, gdyż jest rzeczą nader trudną uchwycić, gdzie jedno nazwisko poczyna się, a inne kończy” [tamże, 57].

Wracając do listy nazwisk, można stwierdzić, że poświadczenie w opracowaniach znajdują następujące nazwiska:

Chaberek – „tylko na puszczy jest notowana nazwa miejscowa Chaberki” [Krzywicki 2007, 64];

Chudzik – wieś kurpiowska Chudek; „Kurpie Chudzikowie mogą być potomkami Chudkowskiego v. Chutkowskiego” [tamże, 70,79; według badacza, nazwy zaścianków rodowych podawano w liczbie pojedynczej];

Cwaliński – nazwisko Cwalina wymienia Połujański; o Cwalinach jako drobnej skurpiałej szlachcie pisze też Krzywicki [67,70]; nazwisko Cwalina nosił wikary, biorący udział w walkach ze Szwedami [Brodzicki 2000, 57];

Duchnowski – bartnik Duchna Maciejowi z Czerwonego Boru, a także Duchnowie – bartnicy łomżyńscy figurują w inwentarzu dochodów starostwa łomżyńskiego, sporządzonego w 1575 roku [Brodzicki 2000, 106]; nazwę rodową Duchny wymienia też H. Sędziak [2004, 32]; Nazwisko Kurpia Orzolek podaje Krzywicki [tamże, 70]; Kozikowski – nazwisko to nosił m.in. miernik łomżyński, wybrany do sejmu po „potopie szwedzkim” [Brodzicki 2000, 59]; Grabowskich jako skurpiałą szlachtę wymienia Krzywicki [tamże, 70]; Grądzki – z zaścianka Grądzkie [Krzywicki 2000, 59]; Kurpiewscy to rodzina bartnicza pochodzenia szlacheckiego, w dokumentach notowana od XVII wieku, istniał też zaścianek Kurpiewskie [Krzywicki 2000, 69,70].

W nazwach miejscowych notowanych na terenie Kurpiowszczyzny mają potwierdzenie nazwiska: Gałązka (n.m. Gałązki); Grała (n.m. Grale); Karwowski (n.m. Karwowo); Dąbrowski (n.m. Dąbrowa); Olszewski (n.m. Olszewo); Rutkowski (n.m. Rutkowskie); Moczarski (n.m. Mocarze); Brzostowski (n.m. Brzostowo); Janczewski (n.m. Janczewo).

Z rodowymi nazwami miejscowymi, które dominują w Łomżyńskim [Sędziak 2004, 39], są związane nazwiska: Mieczkowski (*Mieczki* n.rod. od im. *Mieczek* ($\leq$ *Mieciśław*); Modzelewski (*Modzele* n. rod. od n. os. *Modzel* h. Boycza); Trzaska (*Trzaski* n.rod. od n. os. *Trzaska* będącej nazwą herbu); Wróblewski (*Wróble* n.rod. od n.os. *Wróbel* h. Ślepowron); Szeligowski (*Szeligi* n.rod. od n. herbu *Szeliga*); Konopka (*Konopki* n. rod. od n.os. *Konopka* będącej zarazem n. herbu. [Konopki] „wsi tego nazwiska z różnymi przydomkami w różnych okolicach ziemi łomżyńskiej jest 10, a wszystkie są gniazdami Konopków z w. XV i XVI.” Gloger Z., 1986: 12-13) [Sędziak 2004, 34-37].

W spisie znajduje się też nazwisko Sierzputowski, które jest związane z nazwą rodową *Sierzputy* od n. os. *Sierzput* h. Dąbrowy [Sędziak 2004, 37-38]; jest to nazwa pochodzenia pruskiego, co świadczy o kontaktach Kurpiów z Mazurami pruskimi³.

Dwa nazwiska: Kapelańczyk i Popiołek są motywowane nazwami zawodów; pierwsze – zajęciami dworskimi i kościelnymi, drugie – smolarstwem. A. Połujański, oprócz nazwisk podanych przez Krzywickiego, a pochodzących od trudnienia się smolarstwem, paleniem drzewa na potaż i popiół, wymienia jeszcze *familię Potas*.

Tylko hipotetycznie można przyjąć, że analiza nazwisk pozwoliła zidentyfikować Kurpiów walczących w Powstaniu Listopadowym, należy bowiem pamiętać, że lista zawiera

---

³ Krzywicki dużo miejsca poświęca wykazaniu, „ że kultura na puszczy rozwijała się pod silnym wpływem Mazurów pruskich”[61]. Jego zdaniem, znajduje to potwierdzenie w nazwach wsi, nazwiskach, wpływach językowych [Krzywicki 2007, 60-62].

też nazwiska rodzin łomżyńskich⁴. Istotny jest wniosek, że w odtwarzaniu lokalnych tradycji nazwniczych niezwykle przydatne są wszelkie dokumenty i świadectwa pisane, z biegiem lat bowiem nazwy ulegają zmianom językowym, a także zmienia się ich rozmieszczenie geograficzne wraz ze zmianą struktury społeczeństwa.

Nawet ten mały wycinek zasobu onimicznego potwierdza konieczność oglądu nazw własnych z różnych perspektyw: struktury językowej i znaczenia oraz powiązania z historią regionu. Nazwiska regionalne mają aspekt kulturowy – charakteryzują typ stosunków gospodarczych i społecznych na danym terenie, wskazują jego trwałość w danym momencie czasowym, a na ich podstawie można odtworzyć dzieje społeczności lokalnej. Podkreślał ten wymiar nazw własnych S. Gajda: „NKZ [narodowokulturowy komponent znaczenia – E.S.] w nazwach własnych jest szczególnie wyraźny i bogaty, jako wynik odbijania się w nich – w całości i w pojedynczych nominacjach – historii i kultury każdego narodu oraz niepowtarzalności oznaczanego obiektu. Aktywizują się w nim poza semami pojęciowymi różnorodne semy, wskazujące na czas, miejsce, społeczność, motywację itd. W ten sposób nazwy własne, niosąc informację o unikatowym narodowokulturowym nacechowaniu jednostek językowych, stają się nosnikami narodowego kolorytu, jednostkami leksykalnymi – etnorealiai, i powinny być opanowywane głównie ze względu na swoją kumulatywną funkcję” [Gajda 2004, 26].

Literatura:

Brodzicki Cz., 2000, „Łomża w latach 1529 – 1795”, Łomża.

Brodzicki Cz., Godlewska D., 1987, „Łomża w latach 1794 – 1866”, Warszawa.

Chętnik A., „Kurpie”. Seria III. T.4. Polska, ziemia i człowiek [za:

<http://www.ciekawepodlasie.pl/strony/kurpie>].

Gajda S., 2004, *Narodowokulturowy składnik znaczenia nazw własnych w aspekcie edukacyjnym*, (W:) „Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej”, red. R. Mrózek, Katowice, s. 21-28.

---

⁴ O licznych udziale mieszkańców ziemi łomżyńskiej w Powstaniu Listopadowym świadczy lista słuchaczy Uniwersytetu Warszawskiego, którzy pospieszyli do walki; przegląd nazwisk wskazuje na wielonarodowy skład ówczesnej społeczności Łomży; patrz: Cz. Brodzicki, D. Godlewska, „Łomża w latach 1794 – 1866”, Warszawa, s. 164.

Krzywicki L., 2007, „Kurpie”, Ostrołęka [wznowienie rozprawy drukowanej w 1892 roku w 3 kolejnych zeszytach „Biblioteki Warszawskiej].

Połujański A., „Wędrówki po guberni augustowskiej w celu naukowym odbyte”, t. IV – 1859 r. [za: [www. Kurpie.com.pl/indeks_pliki/page0068.htm](http://www.Kurpie.com.pl/indeks_pliki/page0068.htm)].

Sędziak H., 2004, *Rodowe nazwy wsi drobnoszlacheckich w Łomżyńskim*, (W:) „Polszczyzna Mazowska i Podlasia”, cz. VIII, red. H. Sędziak, Łomża, s. 25-42.

„Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, 1883, Warszawa, t. IV.

Skróty:

h. - herb

n. os. – nazwa osobowa

n. rod. – nazwa rodowa

Swarsz – Słownik języka polskiego, J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1900 – 1927.

SJPD - Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958 – 1969.

Streszczenie

Na podstawie dokumentu z Archiwum Łomżyńskiego, zawierającego nazwiska zaciągowych do Powstania Listopadowego, próbowano wyodrębnić nazwiska Kurpiów. Odwołano się w tym celu do literatury przedmiotu oraz danych historycznych o tej grupie etnograficznej. Analiza wykazała, że nazwiska stanowią część charakterystyki językowej regionu i należy je traktować jako przejaw tradycji lokalnej.